

HARSÁNYI IVÁN

A chilei és a dél-európai baloldal közti kapcsolat és kölcsönhatás

Írásom címe eléggé leszűkíti Chile és a nagyvilág viszonyának dimenzióit – még ha a dél-európai baloldal (Lisszabontól Madridig, Párizsig, Rómáig és Athénig) több szereplőt jelent is. Ez a duális kapcsolatrendszer (a globálison belül) mégis kiemelt jelentőségű a tárgyalt korban, így jogos önállóan vizsgálni. A chilei tapasztalat a legnagyobb mértékben a dél-európai baloldali pártokra és mozgalmakra hatott, leginkább ezek reflektáltak rá stratégiájukban, és ezeket rendítette meg a brutális mód, ahogyan Salvador Allende és a Népi Egység ellenfelei véget vetettek neki.

A történet külső kerete ennél mérhetetlenül szélesebb. Kiindulópontja a tőkés fejlődés egy sajátos időszaka, amikor a kapitalizmus a centrum-országokban különböző, ismeretes okokból kénytelen volt alaptermészetével ellentétes engedményeket tenni a társadalom korábbinál jobban szervezett alsó rétegeinek. Ez közvetlenül hatott a szocializmus európai felfogására, például a szociáldemokrácia 1959 utáni gondolkodására. Tengelye témánkon túl, de tőle nem függetlenül, a világgazdaság 1967 után kibontakozó és néhány éves köztes fellendülés után 1973 őszén megrendítő formákat öltő, az újabb közel-keleti háború által katalizált fordulata, amelyet a közmegegyezésnek engedve itt most „korszakváltásnak” neveznek, összes következményeivel. *Relatív végpontja* pedig az eurokommunizmus balsikerű kísérlete, a kelet-közép-európai reformszocializmus ismert végkimenetele, illetve a Szovjetunió és társállamainak összeomlása. Mindez szétválaszthatatlanul összegabalyodik az afro-ázsiai gyarmatbirodalmak széthullásának diadalmas, majd az új független országok nagyobb részében hosszabb időre új gazdasági ellehetetlenülésbe torkolló világfolyamatával. Ha ehhez hozzávesszük a latin-amerikai kontinens speciális fejlődésének gyötrelmeit, az USA maga lerakta vietnami csapdáját és az immár több mint hatvanéves, az idők során világdimenziójúvá dagadt szocialista társadalomszervezési kísérletek szembesülését működésük akkor nehezen értelmezhető súlyos zava-raival, nagyjából fölrajzoltuk azt a koordinátarendszert, amelyben értelmezhető a 20. század végi Chile–Dél-Európa-összefüggés, balról nézve.

A szocializmus békés, demokratikus útjának közvetlen forrásai

A Salvador Allende vezette chilei Népi Egység közel hároméves demokratikus szocialista kísérlete a szocializmus békés, demokratikus, parlamenti úton való megközelítésének és kivívásának talán a legjelentősebb próbálkozása volt. Amit elért, és ahogyan megtörték, mai szemmel világos tanulságokat hordoz, amelyeket ismernek a történészek, de nem nagyon propagál az irodalom. A mai szociáldemokrácia útja vitathatatlanul békés és parlamentáris-demokratikus. Ám a szocializmus megközelítéséhez nincs (ezért javarészt az Allende-korszak tapasztalatához sincs) köze.¹ Ez nem jelenti, hogy Allende nem a miénk, csupán azt, hogy szellemi-politikai hagyatékához való viszonyunk nem egységes, más esetekben ambivalens. De hát Marxnak sem jutott más osztályrész.

A probléma kiindulópontja a nemzetközi kapcsolatok kétosztatú szerkezetének kialakulása a második világháború után. Egy-két évtized elég volt ahhoz, hogy kiderüljön: ebben a felállásban a centrum-országokban és bizonyos, általuk szilárdan kézben tartott más térségekben a szocializmust nem lehet fegyveres úton kivívni. (Ezt világosan megmutatta a görög polgárháború.) Ugyanilyen járhatatlan útnak bizonyult a keleti blokk kommunista vezetésű rendszereinek erőszakos megdöntése, amint azt 1953-ban az NDK példája jelezte. Ennek a felismerésnek adott hangot a maga módján Nyikita Hruscsov az SZKP XX. kongresszusán, amikor meghirdette a szocialista *forradalom* békés megvívásának lehetőségét, esetleg a parlament felhasználásával.² Ezt a tézist az SZKP később sem vonta vissza, legfeljebb tompította azzal, hogy *mellette* folyamatosan hangoztatta a fegyveres forradalom eshetőségét is. Ennek alkalmazása azonban – mint mondták – nem a szocializmus erőinek szándékától függ, hanem attól, hogy a hatalmon lévők milyen és mekkora ellenállást tanúsítanak a velük szembe fordult többséggel szemben.

A gyakorlatban hamarosan kiderült, hogy a kérdés sokkal bonyolultabb, mint képzelték. Egyrészt megindult a gyarmatvilág és a félperiféria harca népeinek nemzeti és szociális felszabadulásáért. Ennek során a szocializmus megközelítésének szándéka éppenséggel nem a fejlett országok viszonyai között vetődött föl. Máskor maguk a fegyveres forradalmak tértek át – háborús vagy azt megközelítő viszonyok közepette – szocialista irányba mutató útra, amely olykor világosabbnak, máskor homályosabbnak tűnt (Ku-

¹ Nem véletlen, hogy Salvador Allende egyik legfontosabb kötete, a Nemzeti Kongresszushoz intézett üzeneteinek és főbb interjúinak gyűjteménye a *La via chilena al socialismo* címet viselte.

² Az SZKP XX. kongresszusa. 1956. február 14–25. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1956. 44–47. – Ez a felismerés egyébként nem 1956-ban született. Nagy-Britannia Kommunista Pártjának 1950. évi programja (*Anglia útja a szocializmushoz*), amelyet kibocsátása előtt Harry Pollitt főtitkár Sztálinnak személyesen is bemutatott, ugyancsak lehetségesnek mondta a szocializmus győzelmét parlamentáris úton – igaz, ezt a szöveg-összefüggésből megállapíthatóan unikális brit sajátosságként értelmezték.

ba, Algéria). Előfordult, hogy széttagolt országban zajlott ilyen töltésű, emiatt államközi összeütközés formáját öltő fegyveres harc (Vietnam). Amikor Allende és támogatói 1965 áprilisában a parlamenti választási kampányukat vívták, a vietnami háború már teljes erővel folyt. Az Allende vezetete, változó elnevezésű frontok vizsont csakis békés, parlamentáris utat választhattak, olyan országban, ahol a parlamentarizmus gyökerei erősebbeknek látszottak, mint Latin-Amerikában másutt. De a mély strukturális problémák megoldása szükségképpen csak óriási külső és belső erők szívós ellenállása közepette haladhatott előre, és így a szocialista célokat követők legbékésebb stratégiája is nagy feszültségekkel fenyegetett. Ez még akkor is így volt, ha éppen ezek miatt a problémák miatt egyes strukturális reformokat más, a szocializmust bármely formájában elutasító politikai csoportok is szorgalmaztak.

1968 és a Népi Egység

Terjedelmi okokból nincs mód rá, hogy ezt az összefüggést itt a kellő filológiai pontossággal tárgyaljam. Az persze aligha föltételezhető, hogy Latin-Amerika tömegeinek alapos ismeretei lettek volna a nyugat-európai 1968 okairól, moztatóerőiről, eseményeiről, következményeiről. A Kelet-Európában történektből elsősorban a csehszlovákiai intervenció híre juthatott el bővebben hozzájuk, a 90%-ig a UP és az AP uralta tömegkommunikáció beállításában. Az értelmiség, a diákság, a baloldali szervezetek aktivistái, valamint a progresszív katonatisztek természetesen valamilyen szinten ismerték a párizsi, a nyugat-berlini stb. eseményeket. Ugyanezt mondhatjuk a politikai elit jobboldali és centrista vezetőiről.

Fontosabb, hogy 1968–1969 magában Latin-Amerikában is az élénk mozgások időszaka volt, amiről vizsont az európai közvélemény tudott keveset, és ezek a mozgások többé-kevésbé hatottak a Népi Egység Allende vezette kormányának a periódusában is. Az 1968. október 3-i perui katonai hatalomátvétel,³ a Juan Velasco Alvarado tábornok vezette kormányzat megalakulása fontos, az egyszerű politikai kurzusváltáson messze túlmutató célokat tűzött ki. Az általa kidolgozott Inka-terv egy mély, antiimperialista és nagybirtokellenes reformkurzus nyitánya volt. Az 1969. június 24-én kibocsátott agrártörvény a nagy partvidéki ültetvények kisajátításáról határozott, részleges kártalanítással. A helyzet több vonatkozásban előre jelezte a chilei Népi Egység majdani dilemmáit. Amint majd Chilében, itt is egy olyan agrárreform volt az előzmény, amelyet a nemzeti burzsoázia támogatását élvező erő, a Belaunde Terry vezette Népi Akciópárt (PAP) dolgozott ki, vi-

³ Erről lásd ANDERLE Ádám: Az 1968. évi perui forradalom fejlődésének tapasztalatai. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 1978*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 86–99.

szont a Belaunde-kormányzat nem hajtott végre. A katonai kormányzat ennek a programnak a radikalizált és konkretizált változatával lépett a színre. Bizonyos mértékig hasonló színezetű volt az Alfredo Ovando Candía tábornok vezette 1969. szeptember 26-i bolíviai katonai hatalomátvétel, az 1952-es, „félbe maradt” forradalom második kiadása.⁴ Ott azonban a Gulf Oil amerikai óriásvállalat bolíviai leányvállalatának a kisajátítása nyomán erős feszültség keletkezett a hadseregben, amelyen Juan Torres ezredes 1970 októberében alakult új kormánya sem tudott úrrá lenni. (Ne felejtjük, ez már belenyúlik az Allende-kormányzat időszakába!) Torrest és csoportját 1971. augusztus 18-án jobboldali katonatiszti puccs távolította el. A szomszédságban történeteket az Unidad Popular chilei forradalmárai és ellenfeleik/ellenlétségeik is feszülten figyelték. A perui kísérlet a Pinochet-féle puccs után még három évig tartotta magát, és folytatta reformjait, mígnem Velasco Alvaradót lemondásra kényszerítették.

Ezek a folyamatok a békés átmenet távlatában gondolkodó európai baloldalt korántsem zaklatták föl annyira, mint a Népi Egység nyitotta távlatok, majd a gyilkos chilei államcsíny. Ennek egyik oka az, hogy Peruban és Bolíviában a forradalmi kísérletek nem parlamenti úton kezdődtek és haladtak, és az embrionális állapotban lévő eurokommunizmusnak kényelmes volt hallgatólag tudomásul vennie a nagy médiumok értelmezését, amely alig tett különbséget Velasco Alvarado és Pinochet rendszere között, mondván, hogy ez is, az is katonauralom.

Az európai 1968 szellemi áramlásai természetesen az óceánon át is terjedtek. Jelentőségükről most a 40. évfordulón sokat megtudtunk. Mivel 1956-tól eltérően 1968-cal kapcsolatban nálunk senki sem sulykolta az egységes szakrális értelmezés szükségességét, így nem okozott különösebb felháborodást, hogy 1968-at egyes szerzők tiszta fuvallatot hozó nemzedéki lázadásnak ábrázolták; mások – a szexualitás és a könnyűzene forradalmán túl – azt hangsúlyozzák, hogy néhány hetes forradalmi karneváltól eltekintve nem történt semmi. Az anarchisták a szociális forradalom fekete zászlaja alatt a kapitalizmus ellen induló halálos párviadalnak láttatják; ám volt, aki „1968 rettenetéről” cikkezett, mert hősei nem átallották kultikus személynek tekinteni Che Guevarát, és szolidaritást vállaltak Vietnammal.⁵

Ha egy szocialista távlatban gondolkodó latin-amerikai kormányzat (nevezetesen a Népi Egység) szempontjából vizsgáljuk, mi volt az 1968-ban lezajlott társadalmi-politikai földrengések világméretű közös nevezője, megállapíthatjuk: 1968 azt látszott bizonyítani, hogy a fennálló társadalmi-politikai rend gyökeres megváltoztatásáért indított kísérletek a világ egyik féltekéjén sem arattak, nem arathattak győzelmet, sem békés, sem fegyveres úton.

⁴ Erről lásd KUKOVECZ György: Az 1952-es bolíviai forradalom. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 1977*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 83–190.

⁵ Igazságtalan lenne ezt csupán íróiával említeni. Szinte minden megközelítésben vannak tanulságos mozzanatok. Lásd Aczél Endrének a *Népszabadságban* megjelent, *Egy felejtethetlen év töredékei* című cikksorozatát.

A Népi Egység három éve a „hátha mégis” vakmerő próbálkozása volt. Egyben belesimult egy szélesebb, nem csupán a baloldalt átható latin-amerikai törekvésbe, amely a természeti erőforrások nemzeti visszahódítását vette célba.

1973 ősze, a nemzetközi politika forrpontja

Visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a történelemkönyvekben olvasható sorsfordító események között milyen csekély idő telt el. Jacopo Arbenz progresszív guatemalai kormányának megdöntését mindössze két év választja el a Moncada ostromától. 1973 ősze ennek még jobb példája. Ez a nemzetközi élet, ezen belül Dél-Európa és Latin-Amerika szempontjából is rendkívül zaklatott, ellentmondásos időszak volt. Az események viharos sebességgel követték egymást, szinte egymásra torlódtak. Az európai baloldalnak nagyjából egy időben kellett reagálnia a Lanusse tábornok vezette argentin katonai diktatúra bukására; az 1973. júniusi uruguayi katonai államcsínyre, amely decemberben a pártok betiltásához vezetett; a szeptember 11-i Pinochet-puccsra; a novemberi véres görögországi eseményekre; a Franco-rendszernek az ellenzéki szakszervezetek elleni nagy terrorhadjáratára („1001-es per”); az október 28-i nemzetgyűlési választást kísérő tömeges portugáliai letartóztatásokra; rövidebb később, 1974. március 16-án pedig a kapitányok mozgalmanak Caldas da Rainha-i zendülési kísérletére Portugáliában. (Utóbbi ország két hónappal később hihetetlennek vélt jelenséget produkált, fegyveres, bár vértelen forradalmat egy NATO-tagországban.) Nem csoda, hogy a baloldal ezeket az eseményeket többször közvetlenül összefüggésbe hozta egymással, egységes folyamat mozzanatainak tekintette. Közben az október 4–25-i arab–izraeli háborúra és közvetlen világgazdasági következményeire is figyelnie kellett.

A chilei puccs utáni hetekben a dél-európai baloldal erőfeszítései elsősorban a menekítésre, a szolidaritásra, a diktatúra első, kíméletlen terrorcselekményeinek a leleplezésére, illetve a külföldi követségekre menekült chileiek kijuttatására irányultak. Spanyolországban a politikai élet „szürke zónájában” manőverező ellenzékiek igen széles frontja, 160 ismert személyiség adott ki nyilatkozatot, amelynek külföldi baloldali lapok biztosítottak nagy nyilvánosságot. „Alulírott, valamennyi irányzathoz tartozó spanyol demokraták, akiket lesújtottak a Chiléből érkező hírek, tanúságot tesznek a törvényes, alkotmányos chilei kormány iránti támogatásukról, amelyet katonai államcsíny távolított el, és felháborodásukat fejezik ki a legutóbbi chilei események kapcsán.” Az aláírók élén a szocialista Enrique Tierno Galvánnak, az (akkor még független) Népi Szocialista Párt elnökének a neve állt, mögötte a szocialista Raúl Morodo és a kommunista politológus, Juan Trías; majd Dionisio Ridruejo egykori falangista vezető (ebben az időben már Franco elszánt ellenfele), Satrustegui, vezető monarchista politikus, aztán Alfonso Sastre, a baloldali drámaíró neve szerepelt. A felhívás több mint egyszerű szolidaritási aktus: mindössze kilenc nappal a puccs után a chilei tapasztalat klasszikusnak

mondható értékelését adta. „Chile példája azt bizonyította, hogy lehetséges hiteles demokráciát teremteni a formális demokrácia békés, demokratikus útján. Ezt szakította most félbe az igazolhatatlan katonai lázadás. Hisszük, hogy a világ összes demokratái szembefordulnak a chilei katonai diktatúrával és külföldi cinkosaival, és visszaállítják a jogállamot, amelyet Salvador Allende, a szabadság vértanúja saját életének holocaustjával védelmezett, és amelynek így parancsolt tiszteletet.”⁶ Bár – az aláírók összetételét és a politikai környezetet tekintve érthetően – a „szocializmus” szó nem szerepel a szövegben, mindenki sejthette, miről van szó. Az is figyelemre méltó, hogy bár nem szó szerint, mégis elég érthetően utalnak az Egyesült Államok közreműködésére a puccsban („külföldi cinkosok”), sok évvel az előtt, hogy ennek levéltári bizonyítékai szélesebb körben is nyilvánosságra kerültek.⁷ Ugyanebben a közleményben adtak hírt arról, hogy a Madridban másnap megnyílt jogászkongresszus spanyol küldöttei közül nyolcvanán egyperces néma felállással emlékeztek Salvador Allendére.

Egy novemberi olasz baloldali kommentár közvetlenül kapcsolta össze több ország, Chile, Görögország és Spanyolország eseményeit. Ezúttal a fókuszban az athéni események álltak. November 17-e után ugyanis a görög főváros műegyetemén a diákok az oktatás fogyatékoságai ellen és az egyetemi autonómia visszaállításáért tüntettek. A „fekete ezredesek” megrendülőben lévő juntájának rendőrsége az épület elleni, tankokkal és ejtőernyősökkel megtámogatott rohama során több mint 70 diákot gyilkolt meg. A junta megbukott, helyét egy tábornoki tanács foglalta el, amit a történeti irodalomban az enyhülés jeleként szokás értelmezni. Valójában Gizikisz, az új elnök és kormánya még december végén is folytatta a tömeges letartóztatásokat, és a foglyokat a junta utolsó heteiben megnyitott régi börtön-szigetre, Jarosra internálta.⁸

⁶ Madrid: Contro la dittatura militare e i suoi complici internazionali. Appello per il Cile de 160 personalità. *L'Unità*, 1973. szeptember 20.

⁷ Peter KORNBLICH: Chile and the United States: Declassified Documents Relating to the Military Coup, September 11, 1973. (*National Security Archive Electronic Briefing Book* No. 8. <http://www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSA-EBB8/nsaebb8i.htm> 2008.06.15.) Az 1970-es évek közepén néhány, Nixon elnökre és a santiagoói USA-nagykövetre nézve terhelő dokumentum kiszivárgása már botrányt, sőt szenátusi vizsgálatot is eredményezett. – Az iratsomókban többek közt a Santiago de Chile-i USA-nagykövet, Edward Korry és Eduardo Frei távozóban lévő chilei köztársasági elnök táviratváltásai találhatók arról, hogyan lehetne megakadályozni a már megválasztott Allende beiktatását; a CIA későbbi jelentései és emlékeztetői az Allende-kormányzat elleni katonai államcsíny lehetőségeiről; illetve Henry Kissinger nemzetbiztonsági főtanácsadó és a CIA-vezetők ez ügyben lezajlott bizalmas tárgyalásairól; az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának (NSC) „stratégiai iratai” azokról az erőfeszítésekről, amelyeket 1970 és 1973 között a chilei gazdaság aláaknázása és a kormányzat diplomáciai elszigetelése végett tettek; az USA külügyminisztériuma és az NSC levél- és táviratváltásai az emberi jogoknak a Pinochet-puccs utáni sérelmeiről; végül az FBI dokumentumai az úgynevezett Condor-műveletről (a DINA, a chilei titkosrendőrség államilag vezérelt és szponzorált terrorjáról), többek közt olyan akciókról, mint az Allendéhez halála után is hű Orlando Letelier meggyilkolásáról Washingtonban, és a Carlos Prats tábornok és felesége elleni halálos végű merényletről Buenos Airesben. (Uo.)

⁸ Ennio POLITO: Grecia, Cile, Spagna. *L'Unità*, 1973. november 18. (A cikk címe azt tükrözi, hogy a diákok ilyen feliratú táblákkal tüntettek a vérengzés előtti napokban.) Inasprita la repressione terroristica della dittatura greca. Altri trenta antifascisti deportati ieri a Yaros. (Szerkesztőségi cikk.) Uo. 1973. december 30.

Még szélesebb keretbe helyezte Chile küzdelmét évváró nyilatkozatában Luigi Longo, az Olasz Kommunista Párt elnöke. „Nagy harc folyik világszerte a szabadságért – mondta –: Chilében, Spanyolországban, Görögországban, Portugáliában, a Közel-Keleten, Afrikában, Ázsiában, Latin-Amerikában. Ebben a nagy csatában részt vettünk, és továbbra is részt akarunk venni.”⁹ Ugyancsak az olasz baloldal leplezte le a széles közvélemény előtt azt a provokatív röplapot, amelynek elmés szerzői a chilei kommunisták és más baloldaliak nevében „év végi offenzívára” hívtak föl, a „11-e a tiétek volt, a karácsonyi ünnepek a mieink lesznek” záró jelszóval.¹⁰ A provokációra néhány nappal később válaszolt a Chilei KP nyilatkozata. Ebben a párt külföldre jutott vezetői a harc fő céljának „a demokrácia helyreállítását” jelölték meg. Hangsúlyozták, hogy segíteni kell a Népi Egység többi pártjainak az újjászervezését is. A nagy szakszervezeti központ, a CUT (Centro Unitario de los Trabajadores) az illegalitásból kettős feladatot tűzött tagjai elé: „bizottságok létrehozását javasolta a fasizmus áldozatainak védelmére, és a junta által kivégeztetett hazafiak hozzátartozóinak a megsegítését”.¹¹

Ezeknek a megnyilvánulásoknak a lényegi mondanivalója számunkra ma az, hogy a chilei baloldal zöme a kialakult szörnyű helyzetben sem engedte letéríteni magát a szocializmus megközelítésének demokratikus útjáról, még ha ennek parlamentáris formája hosszabb időre lekerült is a napirendről.

Spanyolország ekkoriban lázban égett: az anarchisták december 22-én sikeres merényletet hajtottak végre Carrero Blanco miniszterelnök ellen. Ugyanazon a napon zárult annak a kilenc munkásbizottsági vezetőnek (köztük Marcelino Camachónak, a mozgalom vezetőjének) a statáriális pere, akiket 1972 júniusában tartóztattak le, majd állítottak bíróság elé független szakszervezetek tiltott létrehozása és sztrájkok szervezése miatt. A nagyközönség kizárásával tartott tárgyaláson összesen 161 év és 4 hónap börtönre ítélték őket.¹² Közvetlenül az erről szóló híradás mellett Gian Carlo Pajetta, az Olasz KP külügyi titkára adta közre és kommentálta Carlos Altamiránónak, a Chilei Szocialista Párt főtitkárának felhívását, aki a chilei ügy védelmében a lehető legszélesebb összefogást kérte. A főtitkár kényes kérdést érintett: a kommunisták és a szocialisták között a puccs előtti hónapokban támadt nézeteltéréseket. Mégis azt állapította meg, hogy ezeknek az emlegetése a puccs után veszedelmes lenne Chilében is és Európában is. Ultrabaloldali csoportokra célzott, amelyek tagjai „úgy tekintik Allende halálát, mint azoknak az erőknek az egyfajta *felszabadulását*, amelyek forradalmi energiáikat eddig nem tudták kibontakoztatni, mivel a kommunistákhoz

⁹ *Il messaggio augurale del compagno Longo per il 1974*. Uo. 1973. december 30.

¹⁰ Uo. 1973. december 24.

¹¹ *Népszabadság*, 1973. december 28.

¹² *Historia de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara X. España bajo la dictadura franquista (1939–1975)*. Labor, Barcelona, 1980. 22. Az ítélet előtti helyzetről lásd *l'Humanité*, 1973. december 17.; az ítélet utániról uo. 1973. december 23.

fűződő egység megbénította őket”. Felelőtleneknek nevezte azokat, „akik »nemzetközi brigádok« alakításáról beszélnek”, akiknek „túl nehéz szembenézni a realitásokkal”, akik az Olasz Kommunista Párton keresztül akarják elszigetelni a Chilei KP-t, „múltbeli politikája miatt, amely túlontúl bölcs realizmussal igyekezett visszafogni szervezeteinek sorait, *nagyvonalúsága* miatt, mivel arra hívott föl, hogy olyan demokratikus jogokért harcoljanak, amelyek növelhetik az antifasiszta front kiterjedését, ami a cselekvést hatékonyra teheti”. A hazai erők közül ennek kapcsán Altamirano név szerint a MIR-t (Movimiento de Izquierda Revolucionaria) említette. A felhívás roppant jelentős volt, mert korábban Altamirano is szükségtelenül mérsékeltnak tartotta és vitatta a KP és vele (rejtve) Allende és a szocialista párt másik szárnyát vezető Carlos Almeida politikáját.¹³ Legalább annyira érdekes Pajetta kommentárja Altamirano nyilatkozatához, amelyet nagyra értékelt, annak a fényében, hogy a MIR emberei nemrégiben még Altamirano nevét kiáltozták tüntetéseiken. „Altamirano világosan beszélt – írta. – Határozottan elítélte a terrorizmust és a kalandorságot, amely csak a juntának kínálna igazolást újabb bűnökre és megtorlásra, és amely lehetővé tenné számára, hogy megoldja súlyos belső ellentmondásait.”¹⁴

Közben Rómában december 23-án, a fiumicinói repülőtéren Beatrice Allende, az elnök lánya találkozott azzal a 17 chileivel, akik a santiagói olasz követségen kerestek menedéket, majd az olasz hatóságok menlevelével el tudták hagyni Chilét. Ám 120 társuk egyelőre még nem jöhetett el.¹⁵ Rajtuk kívül 58 fő a svéd követségen, 70 a norvég és 90 a mexikói képviselőn éhségsztrájkba kezdett, hogy a junta ne akadályozza távozásukat az országból. Az Olasz KP lapja hírt adott arról, hogy Rolando Calderónt, volt chilei mezőgazdasági minisztert a kubai követség épületében érte golyó, majd a klinikán végrehajtott operáció után őrizetbe vették.¹⁶

Borzolta a kedélyeket az is, hogy Párizsba december közepére nemzetközi neofasiszta-szélsőjobboldali rendezvényt hívtak össze, amelyre megérkezett León Villarín, a chilei kamionos vállalkozók szövetségének az elnöke is. A tömeges heves tiltakozás nyomán a kormány végül betiltotta a nyilvános felvonulást. Mint a Francia Kommunista Párt lapja írta: „Mindenkinek megvan a maga chileije.” Villarínt a tüntetők „Pinochet megbízottjának” titulálták, és a lap föltette a kérdést: „Vajon ha nincs a demokraták kezdeményezése, ezek emelt fejvel masírozhattak volna?”¹⁷

Portugáliában az október 28-ára kiírt nemzetgyűlési választás alkalmából került sor tömeges durva rendőri intézkedésekre. A Salazar-féle törvények

¹³ Il messaggio di Altamirano. Appello all'unità per il Cile. Uo. 1973. december 23.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 1973. december 24.

¹⁶ Uo. december 22.

¹⁷ La manifestation fasciste enfin interdite. Mais qui avait invité a Paris un émissaire de Pinochet? *L'Humanité*, 1973. december 17.

1945 után lehetővé tették ellenjelöltek indulását, de ennek sokáig nem volt jelentősége. Az 1970-es évek első harmadának vége felé ez már nem mondható el. Ez alkalommal az ellenzék féllégális és illegális erői hatalmas kampányba kezdtek, amire Marcelo Caetano kormányfő hatóságai tömeges le tartóztatásokkal válaszoltak. Jó néhány regisztrált képviselőjelölt is a börtönben kötött ki. A rendszer többszáz ellenfelét fogták le, munkásokat, értelmiségieket, papokat, diákokat. Bezárták a lisszaboni és a portói egyetemet. A francia és az olasz baloldal ezt is aggasztó jelként kommentálta, és a rendszer azokban a napokban valóban nem a döglődő oroszlán képét mutatta a világnak.¹⁸

Ha föl tesszük a kérdést, hogyan függenek össze ezek az óceán innenső oldalán folyó események a chilei Népi Egység akkori helyzetével, a kép elég világos. Salvador Allende és munkatársai kísérlete az országon messze túlmutató, hatalmas reményeket, ellenérzéseket és érdeklődést keltett. A chilei három év és az annak véget vető államcsíny átértelmezte a felemelkedő és a halódó diktatúrák és az ellenük küzdő erők minden lépését. A chilei széles front pedig, minden belső súrlódása, sőt veresége ellenére lehetővé tette, hogy a Pinochet-diktatúra ne csak a vele szemben gyökeresen más társadalmi rendszer nevében fellépő erők visszautasításába ütközzön, hanem gyűlöletes- ség vagy legalábbis szalonképtelenné váljon ennél sokkal szélesebb körben is.

A Népi Egység tapasztalata, mint a dél-európai elméleti munka ösztönzője

A Népi Egység tapasztalata és a chilei puccs idő múltával nem csak szolidaritási akciók ösztönzőjévé vált. Hosszabb ideig rendkívül erősen foglalkoztatta a baloldal gondolkodóit és politikusait. Ebben a keretben nem térhetek ki erre részletesebben, de legalább ízelítőként érdemes föl idézni a spanyol kommunisták reflexióját. 1974-ben, néhány hónappal a chilei Népi Egység kormányának megdöntése után Régis Debray és Max Gallo, a francia baloldal színes egyéniségei hosszú beszélgetést folytattak Santiago Carrilloval, a Spanyol Kommunista Párt főtitkárával. Ez a beszélgetés szinte azonnal könyv formájában is napvilágot látott. Amikor Carrillo a forradalom spanyol kommunista stratégiájának sarkpontjait fejtegette, a kérdezők újra és újra visszatértek a chilei tapasztalatra, szembesítve a főtitkárt a vereség tanulságaival, illetve föl idézve a Spanyol Köztársaság korábbi sorsát. A válaszokból az derül ki, hogy Carrillo a chilei vereséget a szubkontinens specifikus viszonyaira vezeti vissza. Arra a kérdésre, hogy egy demokratikus Spanyolországban vajon nem történhet-e meg ugyanaz, ami Chilében, így válaszolt: „Természetesen megtörténhet. De engem nem kísért Chile, mert

¹⁸ Ondata repressiva in Portogallo. La vendetta della dittatura per la grande campagna politica dell'ottobre scorso. *L'Unità*, 1973. december 23.

a chilei ügy háttere merőben más volt [...] Ha majd Spanyolországban helyreáll a demokrácia, valóban előfordulhat nálunk is egy »Chile«, vagyis államcsíny-kísérlet, de ez alkalommal ez egyáltalán nem úgy fog végződni, mint 1939-ben, erről kezeskedem.”¹⁹ „Miért ne végződhetne úgy ez alkalommal is? – makacskodik Debray. – Talán az új nemzetközi erőviszonyok miatt?” Mire Carrillo: „Igen, mindenekelőtt ezért. Amikor mi háborút víveltünk, el voltunk szigetelve.” Debray köti az ebet a karóhoz: „De a chilei események idején is új erőviszonyok álltak fenn!” Carrillo nem enged: „Az amerikai földrészen az erőviszonyok nem voltak kedvezők, még ha a nemzetközi helyzet eltért is az 1936. évitől.” Érvelése nem annyira mély elemzést tükröz, inkább azt a törekvést, hogy a Franco-diktatúra bukásának remélt közeledtével a kommunista vezetők egy makulátlanul demokratikus kommunista párt arculatát mutassák fel a spanyol társadalom politikai erőinek. Már itt megfogalmazódik az az illúzió, hogy az igazi fordulat az államparátus új attitűdjében lesz: a szocializmusra való áttérés minőségi változása akkor fog bekövetkezni, „amikor az államparátus azonosulni fog a szocializmussal”.²⁰ Ez a gondolat két évvel később még hangsúlyosabban jelenik meg Carrillo Az „eurokommunizmus” és az állam című írásában, míg a szocialista tapasztalatok általa érintett sokasága mellett a (meg sem említett) chilei tanulságok addigra háttérbe szorultak gondolkodásában.²¹ Az a tapasztalati tény, hogy az apparátus egyre nagyobb része mutatott érdekeltséget a részvételre a társadalom politikai rendszerének demokratikus átalakításában, ebben a gondolatmenetben összekeveredett azzal a feltevés-sel, amely szerint ezek a csoportok egyszersmind a szocialista társadalmi fejlődés előmozdítására is hajlandók. Chile példája ennek a politikai tervnek a szempontjából zavaró tényező volt.

Befejezésül hadd idézzem az Allendéhez hű Carlos Prats tábornok 1974. augusztus 12-i Buenos Aires-i naplóbejegyzését. (Pratsot néhány hét múlva – mint az utóbb előkerült dokumentumok bizonyítják, észak-amerikai segédlettel – feleségével együtt meggyilkolták.) A bejegyzés arról szól, hogy az argentin fővárosban fölkereste őt a chilei Kereszténydemokrata Párt két képviselője. Ezek azt állították: „Pártjuk, amely (ezt elismerték) aktívabbá vált ellenzéki politikájával megkönnyítette a puccsisták útját, hajlandó összefogni az elégedetlen katonákkal, az egyházzal és más pártok tagjaival – még a Nemzeti Párt egy részét is említették –, hogy kiutat keressenek a jelenlegi helyzetből. Csakhogy mivel a történekekért a Népi Egység a felelős, szó sem lehet róla, hogy visszatérjünk az Allende-féle kormányhoz... Egyikük azt mondta: szeretnénk, ha akkor, amikor majd lehetőség nyílik a változásra, ön, tábornok úr, velünk lenne.”

¹⁹ Santiago CARRILLO: *Demain l'Espagne. Entretiens avec Régis Debray et Max Gallo*. Seuil, Paris, 1974. 197–198. Uo. 198.

²¹ Santiago CARRILLO: „Eurocomunismo” y Estado. *El „eurocomunismo” como el modelo revolucionario idóneo en los países capitalistas desarrollados*. Crítica, Barcelona, 1977. 99–140.

Nem kevésbé érdekes a tábornok válasza: „Barátom, biztos lehet benne, hogy az a nap, amikor ezeket a hatalombitorló urakat kirúgják, életem legboldogabb napja lesz. Ámde azt hiszem, hogy csak akkor tudjuk a juntát egy valóban szilárd, egységes és erős, az országot a haladás irányába vezető kormányval helyettesíteni, ha leküzdjük azt a bizalmatlanságot, amely a civilek és a katonák, valamint a hazafias erők között a múltban fennállt. Ha önök is ezt akarják, azon a napon önökkel leszek és mindazokkal, akik részt vesznek hazánk újjászületésében.”²²

Azt hiszem, ez a leírás (bár a bizalmatlanság a mély történelmi gyökerek miatt lassan oldódik) többé-kevésbé ráillik arra az állapotra, amely ma Chilét jellemzi. Kár, hogy Prats tábornok ezt nem érthette meg.

²² Carlos PRATS: *A törvényesség szolgálatában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 146–148.